

Article Arrival Date
Makale Geliş Tarihi
16.03.2025

Article Published Date
Makale Yayın Tarihi
20.06.2025

ONTOLOJİK EŞİTLİKTE EKOLOJİK BENLİĞE: KAYGUSUZ ABDAL'IN TASAVVUF EVRENİ VE DERİN EKOLOJİNİN KESİŞİM NOKTALARI

From Ontological Equality To Ecological Self: Kaygusuz Abdal's Sufi Universe And The
Intersection Points Of Deep Ecology

Ceylan ERZİNCAN

Doktora Öğrencisi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Hacı Bektaş Veli Araştırma
ve Uygulama Enstitüsü, Alevi-Bektaşî Kültürü Anabilim Dalı, Doktora Programı,
ceylanaskan3662@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6829-8614.

Öz

27

Bu makale, Anadolu tasavvuf geleneği erenlerinden Kaygusuz Abdal'ın düşünsel evrenini, derin ekoloji kuramı çerçevesinde çözümlemeyi amaçlamaktadır. Derin ekoloji, doğayı araçsallaştırmayan; insan-merkezli olmayan, bütünsel bir varlık anlayışı öneren bir ekofelsefi yaklaşımdır. Kaygusuz Abdal'ın tasavvufi söylemi, varlık birliği (vahdet-i vücud) anlayışı ve doğadaki tüm unsurları bir ve eşit gören söylemi, bu felsefi paradigma ile örtüşen çok katmanlı bir tasavvufi duyarlılık sergilemektedir. Çalışmada, Kaygusuz'un metinlerinde yer alan dağ, su, hayvan, ağaç ve taş imgeleri ile bunlara yüklenen manevi anlamlar üzerinden, doğa-insan-Hakk üçlemesi arasındaki simbiyotik ilişki irdelenmiştir. Bu bağlamda, onun öğretisinde doğa yalnızca bir fon değil, tecellinin mahalli ve hakikatin aynası olarak yorumlanmaktadır. Makale, Alevi-Bektaşî düşüncesinin ekolojik etik açısından yeniden yorumlanmasına katkı sunarak, tasavvufun çevreci bir ontoloji geliştirme potansiyelini tartışmaya açmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Derin Ekoloji, Doğa-İnsan İlişkisi, Alevi-Bektaşî Tasavvufu, Kaygusuz Abdal Tasavvufu.

Abstract

This article aims to analyze the intellectual universe of Kaygusuz Abdal, one of the prominent figures of the Anatolian Sufi tradition, through the lens of deep ecology. Deep ecology is an eco-philosophical approach that rejects anthropocentrism and advocates for a holistic understanding of existence. Kaygusuz Abdal's metaphysical discourse, his interpretation of the unity of being (*wahdat al-wujūd*), and his sanctification of natural elements reveal a multi-layered mystical sensitivity that resonates with the core principles of deep ecology. This study examines the symbolic and spiritual meanings attributed to natural elements such as mountains, water, animals, trees, and stones in Kaygusuz's texts, and explores the symbiotic relationship among nature, human beings, and the Divine. In this context, nature is not merely a backdrop but is interpreted as the locus of divine manifestation and a mirror of truth. The article contributes to the reinterpretation of Alevi-Bektashi thought in terms of ecological ethics and opens a discussion on the potential of Sufism to offer an alternative ecological ontology.

Keywords: Deep Ecology, Nature–Human Relationship, Alevi-Bektashi Sufism, Kaygusuz Abdal's Sufi Thought.

GİRİŞ

Bu çalışmada, modern çevre felsefesi içerisinde radikal bir yönelim olarak ortaya çıkan ve sığ ekolojiye yönelik eleştirel yorumlamalar üzerine inşa edilen derin ekoloji ile Anadolu tasavvuf geleneğinin özgün temsilcilerinden Kaygusuz Abdal'ın tasavvufi düşünce dünyası arasındaki kesişim noktaları incelenecektir. Derin ekoloji, insan-merkezli doğa algısını kökten sorgulayan ve tüm varlıkların özsel değerine dayanan bir paradigma olarak, doğayla etik temelli bir ilişki kurmayı ve buna bağlı olarak yaşam biçiminde köklü bir zihinsel dönüşümü savunur (Naess, 1995a: 151-155). Benzer şekilde Kaygusuz Abdal'ın tasavvufi perspektifi, insan ile doğa arasında hiyerarşik değil, ontolojik bir eşitliğe dayalı ilişki önerir; onun şiirlerinde doğa, yalnızca bir semboller bütünü değil, varoluşsal hakikatin tecelli alanı olarak görülür (Akman, 2019: 74-80). Bu bağlamda, Kaygusuz Abdal'ın doğaya dair geliştirdiği sezgisel, bütüncül ve eşitlikçi yaklaşım ile derin ekoloji arasında anlamlı bir düşünsel yakınlık

olduğu gözlemlenmekte; bu çalışma, her iki düşünce sisteminin temel ilkeleri doğrultusunda bu yakınlığı disiplinlerarası bir perspektifle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Derin ekoloji, modern Batı düşüncesinin doğaya yönelik araçsallaştırıcı ve tahakkümcü yaklaşımına karşı geliştirilen radikal bir eleştiri olarak öne çıkar. Bu düşünce sistemi, doğayı yalnızca insanın hizmetinde olan bir nesne olarak değil, kendi başına değeri olan öznel bir varlık olarak konumlandırır. Bu ekseninde Arne Naess tarafından 1973 yılında kuramsallaştırılan derin ekoloji anlayışı, insan-merkezli (antroposentrik) etik yaklaşımların ötesine geçerek, doğanın tüm unsurlarını varoluşsal bir bütünlük içerisinde ele almayı savunur. Norveçli filozof Arne Naess'in 1973 yılında yayımladığı *"The Shallow and the Deep: Long Range Ecology Movement: A Summary"* başlıklı makalesinde ortaya koyduğu *"derin ekoloji"* kavramı; reformcu nitelikte kalan yüzeysel çevre yaklaşımlarından farklı olarak, insanın dünya görüşünde, değer sisteminde, yaşam amaçlarında ve politikalarında köklü bir dönüşümü savunan ekolojik temelli bir hareket olarak tanımlanır. Benzer içerikte Arne Naess ve George Sessions tarafından 1984'te ortaklaşa belirlenen *"derin ekoloji hareketinin platform ilkeleri"*, bu düşünciyi benimseyen çoğu kişi tarafından açık ya da örtük biçimde kabul edilen temel esasları içerir. Sekiz ilke etrafında şekillenen bu yaklaşım; doğadaki tüm varlıkların kendi başına bir değere sahip olduğunu ve insan merkezli bir bakış açısından uzaklaşılması gerektiğini savunur. Ekosistemin bütünüyle değerli olduğu kabul edilerek, türlerin varlığını sürdürebilmesi gözetilir; insanlara ise doğayla uyumlu, sade bir yaşamı benimseyerek yalnızca gereksinim duydukları kadarını almaları çağrısı yapılır. Yaşamın bütünlüğü ve dengesi ön plandadır ve insanlar doğaya müdahalelerinin aşırılığının farkında olmalarına rağmen, çoğu zaman bu müdahaleleri vicdani bir rahatsızlık duymaksızın gerçekleştirmektedir. Bu ilkeler doğrultusunda gerçekleşecek değişimlerin ekonomik ve ideolojik kurumları da etkileyeceği öngörülürken, yaşamın niteliğinin her türlü niceliksel kazancın önünde olduğu vurgulanır. Derin ekoloji ilkelerinin benimsenmesi halinde, endüstri toplumunun maddecî, faydacı ve rekabetçi dünya görüşünün aşılmasıyla birlikte toplumsal yapıda köklü dönüşümlerin yaşanacağına işaret edilir (Çüçen, 2011: 265-266).

Çalışmada derin ekoloji ile bağlam kurulacak olan Kaygusuz Abdal, 14. yüzyılın ikinci yarısıyla 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, Alevi-Bektaşî düşünce geleneğinin en önemli temsilcilerinden biridir. Asıl adı Alâeddin Gaybî olan Kaygusuz Abdal, *"Kaygusuz Abdal Velayetnamesi"* ve diğer kaynaklara göre Alanya beylerinden birinin oğluyken, genç yaşta sarayı terk ederek Hacı Bektaş Veli'nin halifesi Abdal Musa'nın dergâhına sığınmış ve

tasavvuf yoluna girmiştir. Onun düşünce sistemi, Bektaşî öğretisinin merkezinde yer alan tevhid, vahdet-i vücud ve insan-ı kâmil kavramları etrafında şekillenmiş; halk diliyle kaleme aldığı şiirlerinde bu kavramları tasavvufî mizah, alegori ve sembollerle işlemiştir (Güzel, 2020: 11). Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde, bireyin içsel dönüşümünün ve nefis terbiyesinin önemi vurgulanırken, zahiri dindarlığın eleştirildiği, aşk ve hakikat arayışının ön plana çıkarıldığı görülür. Mensubu olduğu Abdal geleneği, onun düşüncesine yalnızca mistik değil, aynı zamanda sosyal ve politik bir boyut da kazandırmıştır. Bu yönüyle Kaygusuz Abdal, Anadolu halk sufizminin şekillenmesinde önemli bir rol oynamış; hem edebi hem de inançsal mirasıyla Alevi-Bektaşî kültürünün temel taşlarından biri olmuştur.

Bu bağlamda çalışmanın temel amacı; Kaygusuz Abdal'ın tasavvuf anlayışı ekseninde ortaya konulan doğa-insan-kozmos ilişkisini derin ekoloji bağlamında çözümlemektir. Bu çözümleme, doğayı bir metafor düzeyinden çıkararak, özne-merkezli bir varlık olarak ele alan bir anlayışla gerçekleştirilmiştir. Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinde sıkça karşılaşılan “ağaç”, “su”, “dağ”, “taş” gibi doğa unsurları, simgesel birer mecaz olmanın ötesinde aynı zamanda tasavvufî hakikatlerin tecelligâhı olarak değerlendirilmektedir. Derin ekolojinin temel ilkeleri ile Kaygusuz Abdal'ın tasavvuf dünyasının ortak temaları üzerinden bağlam kurulacaktır.

30

Çalışma kapsam ve sınırlılıkları belirlenirken derin ekolojinin temel kavramları ve Kaygusuz Abdal tasavvufundaki ortak temalar belirlenmiş ve bir kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Araştırmanın ilk aşamasında, derin ekoloji kuramı teorik zemin olarak ele alınmış, Arne Naess'in insan-merkezli bakış açısına karşı geliştirdiği doğa-merkezli yaklaşım temel referans olarak kullanılmıştır. Derin ekolojiye göre doğa, kendi başına bir değere sahiptir ve insan, bu değeri tanıyarak doğayla uyum içerisinde yaşamakla yükümlüdür. Bu anlayış, Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinde izlenebilen doğanın birliği ve bütünlüğü fikriyle benzer bir çizgide yer almakta olup tasavvuf dünyasında doğa ve insan ayrılmaz bir varlık düzleminde buluşmaktadır. Dolayısıyla çalışmada, derin ekolojinin temel ilkeleri, Kaygusuz Abdal'ın tasavvuf evreninde doğa ve insan arasındaki ilişkilerin nasıl inşa edildiğini anlamak adına kuramsal bir paradigma olarak kullanılmıştır.

Araştırmanın uygulama aşamasında, Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinde doğa-insan ilişkisine dair temalar belirlenmiş ve bu temaların derin ekolojiyle örtüşen yönleri incelenmiştir. Kaygusuz Abdal'ın doğa tasvirleri, yalnızca fiziksel bir gerçekliği değil, aynı zamanda bireyin ruhsal dönüşümünü ve manevi yükselişini simgeleyen metaforik bir alan olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda doğa unsurları, insanın hakikate ulaşma sürecindeki

içsel duraklar olarak yorumlanmıştır. Tasavvufî düşünceyle örülmüş bu imgeler, ekolojik etik bağlamda da anlamlı karşılıklar bulmuştur.

Çalışmanın sınırlılıkları ise hem içeriğe hem de yönetime ilişkin bazı kısıtları içermektedir. Kaygusuz Abdal'ın tasavvuf evreni şiirleri üzerinden anlaşılabilir. Aynı zamanda şiirleri yazılı kültürde farklı nüshalarla aktarılmış, biçimsel olarak standartlaşmamış metinlerdir. Bu durum, şiirlerin seçimi sırasında ayıklayıcı ve seçici bir yaklaşımı gerekli kılmıştır. Ayrıca, şiirlerdeki doğa imgeleri zaman zaman çok katmanlı anlamlara sahip olup, tasavvufî, mitsel ya da sembolik bağlamlarda farklı yorumlara açık olabilmektedir. Bu nedenle çalışmada, Kaygusuz Abdal'ın tasavvuf evreni içinde yalnızca derin ekolojiyle ilişkilendirilebilecek anlam alanlarına odaklanılmış, diğer bağlamlara bilinçli bir biçimde yer verilmemiştir.

Bununla birlikte, çalışmanın teorik çerçevesini oluşturan derin ekoloji kuramının modern Batı düşüncesi içinde ortaya çıkmış olması, Kaygusuz Abdal'ın yaşadığı tarihsel ve kültürel bağlamla doğrudan örtüşmemektedir. Bu bağlam farkı, kuramsal ilkelerin tasavvufî geleneğe uyarlanmasında dikkatli ve bağlamsal bir yaklaşımı gerekli kılmıştır. Anakronik değerlendirmelerden kaçınmak adına, kavramsal uyumdan ziyade düşünsel ve sezgisel yakınlık temelinde karşılaştırmalı bir çözümleme yöntemi izlenmiştir.

Çalışmanın metodolojik temelini metin çözümlemesi oluşturmaktadır. Kaygusuz Abdal'ın divanından seçilen şiirler, doğa-insan ilişkisini merkeze alan bir çözümlemeye tabi tutulmuş; şiirlerdeki doğa imgeleri ve insan-doğa etkileşimleri ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Bu çözümleme süreci üç temel adım üzerinden yürütülmüştür: İlk olarak içerik analizine başvurulmuş ve çalışmanın bağlam esasına uygun olması açısından Kaygusuz Abdal'ın Divanı'ndaki doğa temalı şiirler seçilmiş incelenerek derin ekoloji ile ilişkili olanlar belirlenmiştir. Bu şiirlerde geçen doğa unsurları (örneğin, ağaç, kuzu, nehir, gül vb.) ile bu unsurların insanla olan ilişkileri tespit edilmiştir. Ardından sembolik analiz gerçekleştirilmiş ve bu doğa unsurlarının tasavvufî ve felsefî düzeydeki anlamları yorumlanmıştır. Son olarak tematik analiz uygulanarak, doğanın kutsallığı, insanın doğayla bütünleşmesi, sevgi ve şefkat gibi temaların şiirlerde nasıl işlendiği ayrıntılı şekilde tartışılmıştır. Tüm bu adımlar, derin ekolojinin doğa ve insan arasındaki bütünlükçü ilişki anlayışıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Bu metodolojik yaklaşımın devamında, Kaygusuz Abdal'ın tasavvuf evreni, derin ekolojik perspektifle karşılaştırmalı olarak okunmuş ve şiirlerde kurgulanan doğa-insan ilişkilerinin ekolojik etik bağlamda nasıl anlamlandırıldığı analiz edilmiştir. Bu bağlamda, Arne Naess'in doğaya dair kuramsal yaklaşımlarının yanı sıra, derin ekoloji üzerine yapılmış ulusal uluslar arası yayınlar okuma sürecinde referans alınmıştır.

1. Vahdet-i Vücut ve Ontolojik Eşitlik

Derin ekoloji (deep ecology), 1970'li yıllarda Arne Naess tarafından ortaya konan ve doğayı insan yararına hizmet eden bir kaynak olarak görmeyi reddeden, varlıkların öz-değerine dayalı bir felsefedir. Bu yaklaşım, çevresel bir duyarlılık değil, aynı zamanda kökten bir ontolojik yeniden yapılanma önerir: İnsan, varlık zincirinin zirvesinde değil, bu zincirin bir parçasıdır (Naess, 1973: 96-97). Benzer şekilde, Kaygusuz Abdal'ın vahdet-i vücut temelli düşüncesi de tüm varlıkları “bir” olarak görür ve insan-doğa ayrımını geçersiz kılar (Güzel, 2021: 101). Ontolojik eşitlik fikri, her iki düşünce sisteminde de merkezî bir konumda yer alır: Varlıklar yalnızca faydaları oranında değil, varoluşları gereği anlamlı ve değerlidir.

32

Derin ekolojideki “öz-değer” (intrinsic value) ilkesi, insan dışı varlıkların da bizatihi kendileri için bir değere sahip olduğunu savunur. Bu düşünceye göre bir taşın, bir ağacın ya da bir nehrin değeri, yalnızca insanlar için taşıdığı anlamdan ve işlevsel görevlerden ibaret değildir (Ambrosius, 2005: 2). Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinde geçen “*Dag u taş kûh u sahra müşkîn oldı, kokusu her çiçeğin gül-gûn oldı*”, “*ağaçlarda çiçekler müşkîn oldı*” (Güzel, 2021: 335) gibi ifadeler, vahdet-i vücut felsefesiyle doğrudan bağlantılı olarak bu öz-değer anlayışını yansıtır. Doğadaki tüm unsurlar, Tanrı'nın tecellisi olduğu için kutsaldır ve değeri aşkın bir düzlemde temellenmiştir (Akman, 2019: 75). Böylece Kaygusuz, doğanın araçsallaştırılmasını reddeder ve onu bir bütün olarak ilahi hakikatin görünüşü olarak tahayyül eder.

Kaygusuz Abdal'ın tasavvufunda vahdet-i vücûd düşüncesi dâhilinde tüm varlıklar Hakk'ın tecellisidir; görünüşte çokluk olsa da, hakikatte tek bir varlık, tek bir cevher vardır. Hakk bütün vücûdları bir sedef gibi giymiş, hakikatte ise hepsinin içindeki cevherdir. Bu anlayış, varlıklar arasında hiyerarşi kurmak yerine, onların özde tek ve aynı hakikatin yansımaları olduğunu ileri sürer. Kişisel benlik, “*senlik-benlik*” izafidir; gerçek varlık

yalnızca Hakk’a aittir. Bu bağlamda Kaygusuz’un metaforik anlatımıyla, görünen her varlık Hakk’ın yansımasıdır ve “*birlik aynası*” nda hiçbir ikilik kalmamıştır. Bu tasavvufi eksende Kaygusuz Abdal’ın vahdet-i vücûd anlayışı, derin ekolojinin “öz değer” (intrinsic value) ilkesiyle anlamlı bir biçimde örtüşmektedir. Derin ekoloji, insan-merkezli bakışın ötesine geçerek tüm varlıkların, yalnızca insana hizmet ettiği ölçüde değil, kendi başlarına değer taşıdıklarını savunur. Kaygusuz’un tüm varlıkları Hakk’ın tecellisi olarak görmesi, onların bağımsız birer hakikat ve kutsallık taşıdığını ortaya koyar. Bu anlayışta hiçbir varlık “*araçsal*” değildir; her şey Hakk’ın zuhurudur ve bu nedenle ontolojik bir eşitlik içindedir. Kaygusuz’un varlıkta birlik vurgusu, doğayı parçalı değil bütüncül bir yapı olarak gören derin ekolojik yaklaşımla örtüşür; çünkü onun şiirinde taş, ağaç, insan ve hayvan hepsi özde birdir ve bu birlik, doğaya yönelik saygı temelli bir bakışın tasavvufi ifadesidir (akt. Şallı Koç, 2022: 97-99).

Arne Naess’in geliştirdiği bir diğer önemli kavram olan “*ekolojik benlik*” (ecological self), bireyin kendisini doğadaki tüm varlıklarla ontolojik olarak bağlı bir varlık olarak tanımasını ifade eder ve “*Kişinin ekolojik benliği, o kişinin özdeşleştiği benliktir*” sözü ile eko benliğe vurgu yapar. Naess’in çalışmasında örneklediği üzere; bir pirenin asit damlasında acı çekerek ölmesini izlediğini ve bunun üzerine pire için duyduğu derin şefkat ile empatiyi hissederek özdeşim kurduğunu dile getirir. Özdeşleşme belirli duygularla deneyimlenir: sevgi, şefkat, empati, neşe gibi. Bu zihin halleri aracılığıyla doğa-kosmoz ile derin bir bağlantı kurulur ve öz-gerçekleşme sağlanarak eko benliğin oluşumu sağlanır (Palti, 2021: 5).

Eko benlik bağlamında Kaygusuz Abdal’ın tasavvufi şiirlerinde “*ben*” algısı sürekli olarak çözülür ve evrendeki her şeyle birleşen bir benlik anlayışı öne çıkar. “*Benlik*” yerine “*birlik*” fikrini koyan bu yaklaşım, insanın yalnızca sosyal değil ekolojik bir varlık olduğunu da ima eder. Bu anlamda Kaygusuz’un mistik benliği, derin ekolojinin tarif ettiği ekolojik benlik fikrine örtüşen noktalara sahiptir ve birey doğadan ayrı değil onun içinde, onunla özdeş bir varlıktır. Doğadaki her şey Hakk’ın tezahürüdür ve bu tezahürün anlaşılması halinde Hakk ile bütünleşmiş bir benliğe varılır. Çokluğun kaynağı olarak Tanrıya işaret ederek her bir nesnenin Hakk’ın parçası olarak algılar. Kişi doğadaki bu örüntüyü kavradıkça doğa ile özdeş bir hal alır ve kendisini doğanın bir parçası olarak konumlandırır (Oktay, 2010: 45-46).

Derin ekolojinin temel tezlerinden biri de sığ ekolojinin esas aldığı antroposentrizm (insan-merkezcilik) eleştirisidir. sığ ekolojinin, doğayı insanın hizmetinde bir nesne olarak

gören paradigması, derin ekolojistler tarafından hem ekolojik yıkımın hem de metafizik kopuşun kaynağı olarak görülür ve bu paradigmaya yönelik en temel eleştiri noktasını da insan-merkeziyetçiliği üzerinden yürütür. Sığ ekolojinin, insanı tepe noktasına yerleştiren bir hiyerarşik düzen inşa ettiğini ve bu inşa üzerinden toplumsal ahlakı belirlediğini söyler. Sığ ekolojinin insan merkezli paradigmasına karşılık olarak eko merkeziyetçiliği koyar. Bu kavramı doğadaki çeşitliliğin öz değeriyle bütünlük içinde var olduğunu ve insanında bu bütünlük ve çeşitliliğin bir parçası olduğunu savunarak merkeze ekolojiyi alarak genişletir. İnsan merkezli yaklaşımın ileri düzey bir türcülük olduğunu söyler ve doğadaki kaynakların yaşam için kaynaklık ettiğini insan tekelinde olmaması gerektiğini vurgular (Demir, 2020: 102-104).

Kaygusuz Abdal'ın öğretisinde ise insan, doğaya hükmeden değil, onunla birlikte var olan ve aynı ilahi özden yaratılmış bir varlıktır. Kaygusuz Abdal'ın tasavvuf dünyasında insan Hakk'ın bir parçası ve yansımasıdır. Bu anlayış yalnızca insanları değil, tüm mahlûkatı kapsayan bir etik formülasyona dönüşür. Bu etik, derin ekolojinin savunduğu “*ekolojik etik*” anlayışıyla doğrudan örtüşür: Tüm canlılar, yaşama hakkına sahiptir ve birbirlerinin varlık koşuludur. Kaygusuz Abdal, “*Cân göz ile bak 'ışk yüzine var ise 'aklun, her bî-habere 'âkıl-ı ebter gibi bakma*” (Güzel, 2021: 397) dizelerinde var olan her canlı/cansızın bir amaç için yaşamda bulunduğunu ve hangi özelliklere sahip olursa olsun hepsinin sevgiyle kabullenilmesi gerektiğini anlatmak istemiştir. Var olan her şeyi bütün varoluşlarıyla oldukları biçimde kabul etmek ve saygı duyarak benimsenmesinden bahsedilmektedir (Özdemir, 2025: 301). Bu yönüyle Kaygusuz Abdal'ın bütüncül bir kavrayışla parçaların tek bir bütüne işaret ettiği algınsa sahip olduğu söylenebilir.

Derin ekoloji, doğayı parçalı değil, ilişkisel bir sistem olarak kavrar. Bu anlayış, bütüncül bir ontoloji önerir: Ekosistemler arası bağlar, döngüler ve karşılıklı bağımlılık halleri, evrenin örgüsünü oluşturur. Kaygusuz Abdal'ın vahdet-i vücut düşüncesi de bu örgüsel yapıyı metafizik düzeyde ifade eder. Onun için doğadaki her varlık, diğerinin anlam koşuludur; tıpkı ilahi hakikatin farklı biçimlerde zuhur ettiği aynalar gibi. Bu bağlamda “bütüncül varlık tasavvuru”, hem Kaygusuz'un mistik sistemi hem de derin ekolojinin temel iddiaları arasında köprü kurar (Sever, 2024: 613).

Sonuç olarak, Kaygusuz Abdal'ın vahdet-i vücut merkezli tasavvufi ontolojisi, derin ekoloji kuramının merkezinde yer alan kavramlarla güçlü bir paralellik içindedir. Öz-değer, ekolojik benlik, antroposentrizm eleştirisi ve bütüncül ontoloji gibi derin ekolojiye ait ilkeler,

Kaygusuz'un doğaya ve varlığa bakışında içkin olarak bulunur. Bu düşünsel kesişim, Alevi-Bektaşî tasavvufunun sadece teolojik değil, aynı zamanda ekolojik bir potansiyel taşıdığını göstermekte; Kaygusuz'un metinlerini, çağdaş ekolojik kriz karşısında yeniden okumaya imkân tanımaktadır.

2. Antroposentrik Eleştiri: Tevazu ve Nefsin Aşılması

Derin ekolojinin merkezî eleştirilerinden biri olan antroposentrizm, insanın evrende ayrıcalıklı ve merkezî bir varlık olduğu fikrini sorgular. Bu yaklaşım, doğayı insanın kullanımına indirgemeyi, etik değerın yalnızca insanla sınırlandırılmasını kabul etmez ve antroposentrizm karşısına biyosantrizmi koyar. Arne Naess'e göre insan, doğayla olan ilişkisini yeniden tanımlamalı ve kendini bir üstünlük pozisyonundan azade kılmalıdır (Demir, 2020: 103). Bu eleştirinin tasavvuf geleneğindeki karşılığı, nefsin aşılması ve tevazuya yönelik şekilde zuhur eder. Kaygusuz Abdal'ın metinlerinde “ben” algısının kırılması, insanın haddini bilmesi ve varlıkla eşit düzlemde konumlanması, bu açıdan derin ekolojinin etik önerileriyle örtüşmektedir.

Kaygusuz Abdal'a göre nefis, yalnızca bireysel tutkuların kaynağı değil, aynı zamanda insanın doğaya ve diğer varlıklara tahakküm kurma eğiliminin metafizik temelidir. Bu nedenle nefisle mücadele, bireysel bir arınmanın yanı sıra insan-merkezli ontolojinin aşılması anlamına gelir (Güzel, 2021: 100). Derin ekoloji de benzer biçimde, bireyin benlik sınırlarını genişletmesini ve doğayla ilişkisini dönüştürmesini talep eder. Bu bağlamda Kaygusuz'un “nefsini bilmeyen, Hakk'ı bilemez” düsturu ile Naess'in “ekolojik benlik” kuramı arasında önemli bir düşünsel paralellik kurulabilir. Her ikisi de insanın merkezde konumlanmadığı, ilişkisel bir varlık modeli sunar.

Derin ekolojideki “ekolojik tevazu” (ecological humility) ilkesi, doğaya karşı hükmedici değil, uyumlu ve saygılı bir yaklaşımı savunur. Kaygusuz Abdal'ın şiirlerinde sıklıkla rastlanan “hiçlik”, “yokluk”, “toz zerresi olmak” gibi imgeler, insanın kendini evren karşısında mutlaklaştırmamasını öğütler. Bu ifade biçimi bireysel bir ahlaki öneriden ziyade evrendeki tüm varlıklarla eşitliğe dayalı bir bilinç hâlidir. Nefsini aşmış bir insan, sadece başka insanlara değil, tüm varlıklara karşı mütevazı bir konum alır. Bu da derin ekolojide savunulan etik sorumlulukla örtüşen bir duruştur.

Alevi-Bektaşî geleneğinde sıkça rastlanan “*hakki hakikatte ara, halkta bul*” anlayışı, Kaygusuz Abdal’da manevi bir doğa bilinciyle birleşir. Bu anlayış, doğadaki her varlığı ilahi tecelli olarak okumayı mümkün kılar. Benzer biçimde, derin ekoloji de doğayı kutsal veya içkin değer taşıyan bir varlıklar alanı olarak konumlandırır. Bu bağlamda, tevazu yalnızca bireyin kendini küçültmesi değil, doğanın hakikat taşıyıcılığına olan inancı da içerir. İnsan, artık sadece düşünen bir özne değil, doğadaki diğer varlıklarla eşit koşullarda var olan bir bütündür.

Kaygusuz Abdal’ın “Birinci konu, kendini bilmektir. İnsan, sûret midir, can mıdır; kul mudur, sultan mıdır, bunu bilmeli. Kendini bilenler şehzade iken geda olur; mekânları gülşen iken külhan olur” (Güzel, 2021: 118) sözleri mistik bir halin ve doğaya karşı etik bir dönüşümün ifadesidir. Derin ekolojide bu dönüşüm, insanın kendilik sınırlarını çözerek doğayla ontolojik bir birlik kurması şeklinde açıklanır (Güzel, 2021: 100). Bu birlik, sadece düşünsel değil, eylemsel bir tevazu hâlidir: Doğaya karşı sorumluluk, onunla ontolojik eşitlik içinde yaşamamanın bir sonucudur. Bu bakımdan Kaygusuz Abdal’ın öğretisinde tevazu, doğayla çatışmayı değil, onunla ahenk içinde yaşamayı mümkün kılan bir etik zemine dönüşür.

Son kertede, Kaygusuz Abdal’ın nefis ve tevazu merkezli tasavvuf anlayışı, derin ekolojinin antroposentrik paradigmalara yönelttiği eleştirilerle güçlü bir örtüşme içerisindedir. Her iki düşünce de insanın doğaya hükmeden bir varlık olmanın ötesinde onunla karşılıklı bir ilişki içinde anlam kazanan bir varlık olduğunu vurgular. Bu düşünsel yakınlık, hem ekolojik kriz karşısında tasavvufî öğretilerin yeniden değerlendirilmesine olanak tanımakta hem de Alevi-Bektaşî geleneğini çağdaş etik ve felsefî tartışmalara dâhil etmektedir.

3. Kozmik Aşk ve Evrensel Birlik

Derin ekoloji, insan ile doğa arasındaki ayrımın yapaylığını sorgulayan bir epistemolojik kırılmayı temsil eder. Arne Naess’in ortaya koyduğu “ekolojik benlik” (ecological self) kavramı, bireyin sınırlarının bedensel ve zihinsel düzleminötesine taşıyarak ontolojik düzlemde de genişletmesini talep eder. Bu bağlamda insan, yalnızca bireysel bir özne değil, evrensel yaşam ağı içinde konumlanan bir varlıktır (Meurs, 2019: 6). Kaygusuz Abdal’ın ilahi aşk anlayışı bu noktada bu düşünceyle doğrudan bir paralellik gösterir. Ona göre aşk, bireyler arası bir duygunun yanı sıra varlığın tüm katmanlarını kuşatan ve birleştiren metafizik bir bağıdır. Bu bağlamda Kaygusuz’un şiirlerinde aşk, Hakk ile kul arasında bir

arayış değildir aksine hakikatin kendisidir (Harmancı, 2017: 357). Bu aşk, doğada tezahür eden her bir varlıkta kendini gösterir; taşta, ağaçta, hayvanda ve insanda aynı tecelli saklıdır. Derin ekolojinin "içkin değer" (intrinsic value) ilkesi, doğanın kendi başına değerli olduğunu savunur. Kaygusuz'un ontolojik aşk anlayışında da varlıklar, insan için değil, var olmakla anlamlıdır. Bu yaklaşım, doğayla kurulan ilişkide hiyerarşik değil, karşılıklı bir saygı ve tanıma etiği öngörür.

Derin ekolojinin önemli bir kavramı daha olan "*derin özdeşlik*" (deep identification), bireyin kendini bütün varlıklarla özdeşleşen bir bilinç hâliyle deneyimlemesini ifade eder (Şakacı ve Günesen, 2023: 80). Kaygusuz Abdal'ın tasavvuf dünyasında da ilahi aşk varlıklar arası sınırların çözülmesidir. Bu çözülme, insanın doğayla kurduğu yabancılaşmayı aşmasını ve kozmik birlik bilinciyle hareket etmesini sağlar. İlahi aşk anlayışı, Kaygusuz Abdal'ın düşüncesinde insan ile doğa arasındaki etik sorumluluğu içerir. Bu anlayışta doğa, kutsal olanın bir tezahürü, hatta bir tür "*canlı kitap*" gibidir (Güzel, 2023: 105). Derin ekolojideki "ilişkisel ontoloji" de varlıklar (relational ontology) birbirleriyle derin özdeşlik kurarak benzer bir şekilde varlıklarını birbirinden ayrı olmadan, süreçsel olarak birbirine bağlı olarak devam ettiklerini öne sürer (Capra, 1994: 37). Kaygusuz'un evrensel aşk diliyle dile getirdiği birliğin özü de tam olarak bu ilişkisel varoluş modeline işaret eder.

İslam, tarihsel süreç içerisinde yayıldığı coğrafyaların inançsal ve kültürel dokularıyla karşılıklı bir etkileşim içinde olmuş; bu etkileşim özellikle tasavvuf geleneğinde belirginleşmiştir. Horasan merkezli sufi düşünce, İran, Orta Asya ve Anadolu'nun kadim inanç sistemleriyle sentezlenerek yeni bir mistik dil üretmiştir. Bu dil, bireysel arınma, evrensel sevgi ve Tanrı'ya ulaşma arzusunu merkezine alan İslam tasavvufunun halk anlatıları ve edebiyat yoluyla geniş kitlelere ulaşmasını sağlamıştır (Artan Ok, 2024: 14-115). Kaygusuz Abdal'ın eserlerinde görülen incelikli mizah, metaforik söylem ve dünyevî olanı kutsal olana dönüştürme çabası, ve kozmik aşk- evrensel birlik anlayışı bu etkileşimin belirgin bir yansımasıdır. Kaygusuz, sadece bir sûfi şair değil; aynı zamanda Anadolu coğrafyasındaki çok katmanlı inanç yapılarını, özellikle heterodoks gelenekleri, İslam tasavvufunun evrensel ilkeleriyle harmanlayan özgün bir düşünürdür. Onun eserlerinde görülen tenzih ve teşbih dengesi, vahdet-i vücud anlayışının halkçı bir yorumu olarak da değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Kaygusuz Abdal'ın kozmik aşk ve evrensel birlik anlayışı, derin ekolojinin temel ilkeleriyle yüksek düzeyde örtüşmektedir. Her iki düşünce sistemi de insanı doğadan ayrı değil, onunla bütünleşmiş bir özne olarak ele alır. Kaygusuz'un evrensel aşkı,

doğayla kurulan hiyerarşik ilişkinin yerine içsel özdeşlik ve varoluşsal tevazu temelli bir ilişki önerir. Bu yaklaşım, hem etik hem de ontolojik düzlemde, derin ekolojinin insanlık için sunduğu dönüşüm çağrısıyla aynı frekansta titreşmektedir.

4. Doğa Öğretisi ve Ekolojik Bilgelik

Tasavvuf, aklî istidlaller yerine kalpte tecelli eden keşf ve şühuda dayanan, bireyin dünyevî arzularından sıyrılarak “*bakî*” olana yöneldiği içsel bir yolculuğu ifade eder. Bu yolculuk, yalnızca “hâl” ehline mahsus olup, yaşamın hakikatiyle doğrudan temas kurmayı amaçlar. Ruhsal ve ahlaki tekâmüle ulaşmak için bireyin nefsini terbiye etmesi gereken bu yol, insanı kendi iç âlemine yönelterek evrensel bir ahlak ve erdem anlayışını inşa etmeyi hedefler. Tasavvufun dil, din, ırk ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin bireyleri bir araya getiren kuşatıcı yapısı; Mevlâna’nın gönül birliği, Hacı Bektaş’ın cinsiyet ötesi muhabbet anlayışı ve Nesimi’nin iç arılığa verdiği önemle görünür hâle gelir. Bu bağlamda tasavvuf, yalnız bireysel değil, toplumsal dönüşümün de zeminini oluşturur. Derin ekoloji ise benzer şekilde insan-merkezci bakış açısını reddederek, doğayı kutsal ve özde eşit bir varlık alanı olarak kabul eder. Bu yönüyle tasavvufla kesiştiği noktada, insanın sadece kendini değil, tüm varoluşu kapsayan bir birlik ve bütünlük şuuruna ulaşmasını sağlar. Her iki yaklaşım da insanın içsel dönüşümünü, benliğin aşılmasını ve hakikatle bütünleşmesini merkeze alarak, hem bireysel hem de kolektif varoluşun daha derin, anlamlı ve ahenkli bir düzeye erişmesine katkı sunar (Baharlı, 2023: 2290).

Derin ekolojinin bilgi anlayışı, modern bilimin dışlayıcı rasyonalitesine karşı alternatif bir bilgelik biçimi önerir. Bu bilgelik, doğayla karşıtlık kurmak yerine onunla uyum içinde olmayı, varlıkların içsel bilgeliğine kulak vermeyi içerir. “*Ekolojik bilgelik*” (ecological wisdom) kavramı, doğayı yalnızca gözlemleyen bir nesne olarak değil, öğreten ve dönüştüren bir özne olarak kavramamıza imkân tanır (Önder, 2003: 156).

Kaygusuz Abdal’ın şiirlerinde ve tasavvufi öğretilerinde doğa, Tanrı’nın zuhur ettiği en saf mekânlardan biridir; dağlar, nehirler, ağaçlar ve taşlar, hem sembol hem de öğreti kaynağıdır. Kaygusuz’un dilinde doğa, doğrudan ontolojik gerçeklikle konuşur. Onun için ağaç sadece bir ağaç değil, “*kutlu bir öğretmen*”, bir “*hikmet ağacıdır*”. Bu yaklaşım, derin ekolojinin “doğadan öğrenme” (learning from nature) ilkesine örtüşür. Benzer biçimde Kaygusuz Abdal doğayı bilginin bizzat kendisi olarak görür. Bu anlayış, bilginin insan merkezli üretimini değil, doğanın içsel düzenine kulak veren bir sezgiye dayalı öğrenmeyi

öncelemektedir. Bu bağlamda Kaygusuz Abdal Vücut-name adlı eserinde âlemin dörtlü betimlemesini yapmıştır. İlk olarak maddi gözle gördüğümüz her şeyi tanımlayarak bu olguya Âlem-i Nasut demiştir. Bu aşamada kişi henüz bilinçsel olarak ilk aşamadadır ve doğayı yaşamı dolayısıyla Hakk'ı kavrayışı zayıftır. İkinci olarak Âlem-i Melekût olarak kavramsallaştırdığı aşama ruhlar âlemidir. Bu aşama için nur Âlemi olduğunu ve kutsal ruhların bulunduğu yer olarak konumlandırır. Üçüncü aşamayı Âlem-i Ceberût olarak isimlendirmiştir. Güç ve kuvvet anlamına gelmekte olup bu daireyi aşk olarak betimleyip Makam-ı Cebail demiştir. Burada aşk diyerek evrendeki her şeyin birer yansıma olduğunu ve Hakk'a ulaşılması ve Hakk'ın anlaşılabilmesi için gidilecek sevgi yoluna işaret etmektedir. Son aşama olarak da Âlem-i Lahût demiştir. Bu nokta kişinin tevhit ve hakikate vardığı yerdir. Evrendeki her şeyin bir birlik ve bütünlük içinde tek bir şeye işaret ettiği fikridir (Özden, 2018: 56).

Derin ekolojide bilgelik, epistemolojik birikimden ziyade ontolojik uyum ve etik yönelim ile ilgilidir. Kaygusuz Abdal'ın yukarıda bahsedilen öğretileri de bu bağlamda doğayla uyum içinde yaşayan bir "irfan" yolunu işaret eder. Onun nefis terbiyesi öğretisinde bilgelik, sadece içe dönüş değil, aynı zamanda doğaya dönüştür. "*Bülbül neye öter dağ başında*" sorusuyla başlayan birçok deyiş, doğada gizlenmiş olan kozmik anlamı çözmeye çalışır. Bu çözümleme, modern aklın analitik ayrımlarına değil, sezgisel bir idrake ve varlıkla ruhsal bir özdeşliğe dayanır. Kaygusuz'un temsil ettiği tasavvufi gelenekte bilgelik, doğayı okumakla kazanılır. Bu okumada kullanılan dil ise mecazdan çok sembolik-ontolojik bir dildir. Derin ekolojinin savunduğu "yerel bilgi" (traditional ecological knowledge) kavramı, modernliğin unuttuğu bu sezgisel bilgeliğe dönüş çağrısıdır. Alevi-Bektaşî nefeslerinde yer alan doğa unsurlarının birer pedagojik araç olarak kullanılması, bu yerel bilgeliğin tarihsel sürekliliğini gösterir. Kaygusuz'un öğretisinde doğa, evrensel hakikatin şifrelerini taşıyan bir metin gibidir; onu okumak irfan ehlinin görevidir (Özdemir, 2025: 291).

Sonuç itibarıyla, Kaygusuz Abdal'ın doğa merkezli öğretisi, derin ekolojinin "doğa bilgeliği" çağrısıyla güçlü paralellikler taşır. Onun hikmet anlayışı, epistemik üstünlük yerine ontolojik tevazuyu önceleyen bir bilgelik biçimidir. Derin ekoloji, bu anlayışı çağdaş çevre felsefesi bağlamında yeniden tanımlar; Kaygusuz ise bunu şiir, hikmet ve irfan diliyle asırlardır yaşatmaktadır. Her iki perspektifte de doğa, yalnızca korunacak bir kaynak değil, öğrenilecek ve saygı duyulacak bir varoluş alanıdır.

5. Tenasüh ve Ekolojik Döngü

Tenasüh, yani ruhun bir bedenden başka bir bedene geçerek varoluşunu sürdürmesi anlayışı, Kaygusuz Abdal'ın kozmolojik tasavvurunun merkezinde yer alır. Bu görüş, insanı doğa içindeki ayrıcalıklı bir varlık olarak görmez ve bütün varlık âlemiyle aynı döngüye tâbi bir unsur olarak kabul eder (akt. Güngör ve Aksoy, 2012: 255). Derin ekoloji de benzer biçimde, doğadaki yaşamın doğrusal olmadığını ve döngüsel işlediğini savunur. Yaşam ve ölüm, üretim ve çözülme, dönüşüm ve yeniden doğuş süreçleri ekolojik döngülerin temel yapı taşlarıdır. Kaygusuz'un tenasüh anlayışı, tam da bu döngüsel varoluşu tasavvufi bir dille kavramsallaştırır.

Derin ekolojinin “*yaşam ağı*” (web of life) ilkesi, tüm canlıların birbirine bağımlı olduğu bir sistemik bütünlüğü vurgular. Tenasüh öğretisinde de benzer şekilde ruh, insan bedeninden hayvanlara, hayvanlardan bitkilere ve hatta cansız varlıklara kadar farklı şekillerde zuhur eder. Bu dönüşüm, yalnızca metafizik bir inanç değil, doğadaki sürekli devinimi ve dönüşümü yansıtan bir anlayıştır. Kaygusuz Abdal, ruhun bu geçişlerini anlatırken, canlı-cansız ayrımı yapmaz; her şey Hakk'ın tecellisidir ve her şey birbirine dönüşebilir (akt. Güngör ve Aksoy, 2012: 255). Bu düşünce, derin ekolojinin “*varlıklar arası özdeşlik*” (interconnectedness of all beings) anlayışıyla örtüşmektedir.

Tenasüh anlayışı, insan merkezli üstünlük algısına güçlü bir karşı duruş içerir. İnsan, doğanın efendisi değil, onun içinde sürekli değişen ve dönüşen bir halkadır. Derin ekoloji de bu anlamda, antroposentrik (insan merkezli) bakışa karşı çıkarak insanı ekosistemin yalnızca bir parçası olarak konumlandırır. Kaygusuz Abdal'ın tasavvuf dünyasında ruhun her formda zuhur edebileceği fikri, doğaya yönelik sorumluluk bilincini metafizik bir temele oturtur.

Sonuç olarak, Kaygusuz Abdal'ın tenasüh anlayışı, derin ekolojinin döngüsel doğa kavrayışıyla derinlemesine örtüşür. Her iki düşünce sistemi de doğayı durağan değil, canlı, dönüşen ve birbirine bağlı varlıklar ağı olarak değerlendirir. Tenasüh, sadece bir ruh göçü öğretisi değil, aynı zamanda doğaya karşı sorumluluğu ve saygıyı temellendiren etik bir çağrıdır. Bu çağrı, ekolojik krizin çözümünde sadece teknik değil, ontolojik ve metafizik bir dönüşümün de gerekli olduğunu ortaya koyar.

6. Eko-Sofinin Kaygusuz Abdal Tasavvuf Evrenine Yansıması

Ekosofi, doğayla kurulan ilişkinin sadece dışsal bir etkileşim değil, varoluşsal bir birliktelik olduğunu öne sürer. İnsanı doğayı dönüştüren bir yapı olarak değerlendirilmesini

ret ederek onunla birlikte dönüşen bir varlık olarak kabul eder. Bu anlayış, insanı diğer varlıkların üstünde görmez ve onlarla eş düzeyde bir konumda tanımlar. Varlığın tüm katmanlarıyla kurulan bu içsel uyum, bireyin etik, estetik ve ontolojik bir derinlik kazanmasını sağlar. Ekosofi, bireye yüklenen çevre bilincini sorgulayarak bireyin bir varlık olarak doğanın parçası olma farkındalığıyla yaşamasını bekler (Hull, 2020: 15-16).

Alevi-Bektaşî tasavvuf anlayışında kamil insan eko-sofi ile benzerlik göstererek, kendi içsel varlığını terbiye ederek evrensel bütünlükle uyum kurmuş bir benlik haline gelen insan tahayyülü olarak tanımlanabilir. Bu kişi, sadece bireysel erdemleriyle değil, bütün varoluşla kurduğu hakikat bağıyla tanımlanır. Kamil insanın gönlünde taş, ağaç, hayvan ve insan aynı özden var edilmiş kardeş varlıklardır. Bu benlik anlayışı, içsel tekâmülün toplumsal ve kozmik düzlemde bir karşılık bulmasını sağlar. Her varlıkta ilahi sırta tanıklık etme bilinci, kamil insanın dünyayla kurduğu ilişkide belirleyici olur (Kaya, 2006: 311).

Kaygusuz Abdal'ın tasavvuf evreninde şekillenen kamil insan tipi, tıpkı ekosofik birey gibi, nefsin sınırlarını aşmış, varlıkla bütünleşmiş bir kişiliği temsil eder. Bu birey, dış dünyanın biçimsel kabuklarını kırarak özdeki birliği görmeyi başarmıştır. Varlıkla kurduğu bağ, aşk ve irfan temellidir. Akıl ve bilgiden çok, gönül ve sezgiyle hakikate yönelir. Kendi varlığını merkeze koymak yerine, varlığın kendisinde erir. Bu erime, hem bireysel bir dönüşümü hem de evrensel bir uyumu beraberinde getirir (Güzel, 2021: 132).

Ekosofik birey ile kamil insan arasında kurulan bağ, varoluşsal bir ahenk fikrinde birleşir. Her ikisi de dışsal yapılarla çatışmadan, içsel dönüşüm yoluyla hakikati kavrar. Biri doğayla, diğeri Tanrı'yla bütünleşirken, özünde aynı bütünlüğün farklı yansımalarını yaşar. Varlığın çokluğunu birliğe taşıyan bu iki kavrayış, insanın evrendeki yerini anlamlandıran derin bir bilgelik halidir. Bu bilgelik, yaşamın tüm katmanlarında tevazu, sadelik ve sorumlulukla şekillenen bir duruşu ortaya çıkarır.

SONUÇ

Kaygusuz Abdal'ın vahdet-i vücut merkezli tasavvufî düşüncesi ile Arne Naess'in öncülüğünü yaptığı derin ekoloji kuramı, ontolojik düzlemde dikkate değer bir yakınlık arz etmektedir. Her iki düşünce sistemi de varlığı hiyerarşik olmayan, bütüncül bir yapı olarak kavrar ve varlıklar arası özdeğer anlayışını savunur. Kaygusuz Abdal'ın tüm varlıkları Hakk'ın birer tecellisi olarak görmesi, derin ekolojinin öz-değer (intrinsic value) ilkesini

tasavvufi bir zeminde temellendiren güçlü bir örnek sunmaktadır. Bu yaklaşımda taş, ağaç, hayvan ya da insan fark etmeksizin her varlık, aynı kutsallığın tezahürü olarak kabul edilir.

Makalenin ortaya koyduğu temel temalardan biri, “ekolojik benlik” ile Kaygusuz Abdal’ın “benliksiz benlik” anlayışı arasında kurulan felsefi örtüşmedir. Derin ekolojide birey, kendini doğadaki tüm varlıklarla özdeş hissederek bir tür bütünlük haline ulaşırken, Kaygusuz’un şiirinde “benlikten geçme”, tevhide ermenin ve varlıksal birliğe ulaşmanın temelidir. Bu bağlamda Kaygusuz Abdal’ın şiirlerinde sezilen metafizik benlik çözülmesi, doğa ile bütünleşmenin ahlaki ve ontolojik koşuludur. Dolayısıyla tasavvufi deneyim ile ekolojik bilinç, bu iki düşünsel sistemde birbirini tamamlayan süreçler hâline gelir.

Derin ekolojinin merkezî eleştirisi olan antroposentrizm, insanın doğa üzerindeki tahakkümünü sorgularken, Kaygusuz Abdal bu eleştiriye tasavvufi kavramlarla daha da derinleştirir. Nefisle mücadele, sadece bireysel bir arınma süreci değil; aynı zamanda doğaya üstünlük kurma arzusunun ilgasıdır. Derin ekolojideki “ekolojik tevazu” kavramı, Kaygusuz’un “hiçlik” anlayışıyla neredeyse özdeştir. Kendisini “toz zerresi” olarak tanımlayan bir insan, doğanın öznesi değil, onunla eşit ve ilişkisel bir varlıktır.

Kaygusuz Abdal’ın “kozmik aşk” anlayışı da derin ekolojideki “ilişkisel ontoloji” ilkesini tasavvufi bir bağlama taşır. İlahi aşk, yalnızca birey ile Tanrı arasındaki bir duygusal bağ değil, tüm varlıkları kuşatan bir varoluş biçimidir. Varlıklar arası sınırların aşk yoluyla silinmesi, derin ekolojinin sunduğu etik bütünlük fikriyle örtüşür. Bu yaklaşımda doğa, yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda kutsal olanın metinsel karşılığıdır; okunması, sevilmesi ve yaşanması gereken bir “ilahi kitap”tır.

Doğa bilgeliği, hem derinekojoloji hem de Kaygusuz Abdal’ın öğretileri açısından merkezi bir yere sahiptir. Kaygusuz, doğayı sadece yaratılmış bir nesne değil, Tanrı’nın bilgeliğinin tecelli ettiği bir mekân olarak görür. Vücut-name adlı eserinde evreni çok katmanlı bir varlık olarak betimlerken, doğadaki her bir varlığı hakikate giden birer istasyon gibi düşünür. Bu çok katmanlı varlık tasavvuru, derin ekolojinin doğayı içkin bilgiye sahip bir özne olarak görmesiyle paralellik kurar. Kaygusuz’un sezgisel bilgeliği, modern rasyonalizmin dışında, doğayla ontolojik uyumu önceleyen bir irfan geleneğini temsil eder.

Makalenin önemli bulgularından biri de Kaygusuz Abdal’ın tenasüh anlayışı ile derin ekolojinin “yaşam ağı” (web of life) doktrini arasındaki örtüşmedir. Tenasüh, sadece

metafizik bir öğreti değil, aynı zamanda doğadaki döngüsel yaşamın şiirsel bir ifadesidir. Ruhun canlılar arasında sürekli devinimi, canlı-cansız ayrımını ortadan kaldıran bütünsel bir varlık algısını mümkün kılar. Bu bağlamda Kaygusuz'un tenasüh düşüncesi, insanın doğa içindeki yerine dair etik bir farkındalık da oluşturur.

Son olarak, bu çalışma; Alevi-Bektaşî tasavvufunun önemli temsilcilerinden Kaygusuz Abdal'ın düşünce dünyasını, çağdaş ekoloji felsefesiyle buluşturarak özgün bir okuma sunmaktadır. Derin ekoloji ile tasavvufî evreninin kesişim noktalarını göstererek hem tasavvuf literatürüne yeni bir perspektif kazandırmakta hem de ekolojik düşüncenin metafizik temellerini tartışmaya açmaktadır. Bu bağlamda çalışma, ekolojik krize yönelik multi-disipliner yaklaşımların geliştirilmesi açısından da ekofelsefî literatüre katkı sunmayı hedeflemektedir.

Kaynakça

Akman, N. (2019). *Kaygusuz Abdal hayatı eserleri ve düşünceleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi.

Ambrosius, W. (2005). Deep ecology: A debate on the role of humans in the enviroment. UW-L Journal of Undergraduate Research, S. VII.

Artan Ok, M. (2024). *Mehdilik ve Şahkulu ayaklanması*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Baharlı, İ. (2023). Hâl ile Kâl Arasında: İran Tasavvuf Araştırmalarında Hoca Ahmet Yesevi. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 161–186.

Capra, F. (1994). *Sistem açısından analiz*. G. Tamkoç (Ed.). Derin ekoloji (ss. 35-42). İzmir: Ege Yayıncılık.

Demir, A. B. (2020). Yeryüzü ile yeni bir ilişki: biyosentrizm ve derin ekoloji. *Felsefe Arkivi-archives of philosophy*. S. 52, ss 97-111.

Güngör, Ö. ve Aksoy E. (2012). Sosyolojik açıdan Alevi-Bektaşîlerde tenasüh inancı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 62, ss.249-270.

Güzel, A. (2021). *Gülistan* (İçinde Kaygusuz Abdal Külliyyatı s. 96-98). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Harmancı, M. (2017). Two type of poetry signed from Kaygusuz Abdal: “Ahi and Naşı”. *Route Educational and Social Science Journal*. S. 4(7).

Hull, Z. (2020). Ecophilosophy and the natural environment. *Studia Ecologia Bioethicae*, S. 5, ss. 15-22.

Kaya, A. (2006). *Alevilikte din kültürü ve ahlak bilgisi*. İstanbul: Can Yayınları.

Meurs, B. (2019). Deep ecology and nature: Neass, Spinoza, Schelling. *The Trumpeter Journal of Ecosophy*. S. 1 (25).

Naess, A. (1995a). *The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movements: A Summary*. *The Deep Ecology for the Twenty-First Century*. (Ed: G. Sessions). Shambhala Publications, Inc: Boston

Oktay, Z. (2010). Kaygusuz Abdal’s Mesnevi-i Baba Kaygusuz: critical edition and textual analysis (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi.

Palti, K. (2021). The ecological self: connecting who we are and the natural world. Erişim tarihi: 29.05.2025. <https://medium.com/deep-ecology-studies/the-ecological-self-connecting-who-we-are-and-the-natural-world-9cd6c551f7b4>

Sever, M. (2024). Kaygusuz Abdal’ın Gülistan’ında vahdet-i vücüt düşüncesi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. C. 7, S. 2, ss 608-615.

ÇÜÇEN, A. (2011). Derin Ekoloji (tam metin bildirisi), *International Symposium on Kazdağları*, ss .260-270.

Önder, T. (2003). Ekoloji toplum ve siyaset Ankara: Odak Yayıncılık.

Özdem, R. (2018). Kaygusuz Abdal’ın Vücut-name adlı eserinin tasavvufi tahlili (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Antalya Akdeniz Üniversitesi.

Özdemir, Ö. (2025). Kaygusuz Abdal’ın ideal insan tasavvuru. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 113, ss. 287-307.

Şallı Koç, M. (2022). Kaygusuz Abdal’ın Sarayname eserinde tasavvuf anlayışı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Akdeniz Üniversitesi.